

דְּרָשׁוֹנֵי

פרשת תרומה, תשע"ט, מספר 1306

מהם כרובים?

רענן אייכלר

מעיון בפסוקים אלה ובקטעים אחרים בתנ"ך, המדברים על כרובים, מתגלה לנו רק שהם יצורים בעלי פנים וכנפיים.

אין לנו מסורות קדומות על מהות הכרובים. תרגום השבעים ושאר התרגומים העתיקים לתנ"ך פשוט מתעתקים את המילה "כרוב", בכל היקרויותיה, ואינם מתרגמים אותה. פילון מאלכסנדריה דורש את שםם כ"ידע וחכמה נרחבים" (חיי משה ב 97), כנראה באמצעות ניתוח המילה "(ה)כרבים" כ – "הכר רבים", אך אין הוא מתאר את צורתם. יוסף בן מתתיהו כותב במפורש כי "צורתם אינה דומה לזו של שום יצור שראו בני אדם" (קדמוניות ג 134), וכי "אין איש יכול לומר או אפילו לשער מה הייתה צורתם" (שם ח 71). להלן נמנה פירושים שונים בנושא:

1. הראשון שהציע תשובה לשאלה שלנו הוא האמורא ר' אבהו מקיסריה (סביבות 300 לספירה), שדרש את המילה "כרוב" במובן של "כרביא", כלומר, "כמו ילד". מכאן שלדעתו כרובים הם ילדים מכונפים. התלמוד מתעד קושיות על דעתו, בשם של האמוראים הבבליים ר' פפא (חגיגה יג ע"ב) ואבבי (סוכה ה ע"ב), אך אין הוא מציג דעה חלופית.

קשה לקבל את דעתו של ר' אבהו, משום שילדים מכונפים אינם נמצאים באמנות החזותית של המזרח הקדום. לעומת זאת, הם רווחו באמנות החזותית היוונית-רומית של תקופתו, בה הם נקראו "ארוסים" ו"קופידונים", וסימלו את הארוטיקה. נראה שחז"ל זיהו את הכרובים עם היצורים הללו. מסקנה זו עוזרת להסביר את קיומם של מספר אמירות בתלמוד המייחסות היבט ארוטי לכרובים בבית המקדש (יומא נד ע"א-ע"ב).

2. לפי דעה אלמונית באסופה הימי-ביניימית מדרש הגדול, צורת הכרובים היא של בני אדם

בפרשתנו נאמר שבקודש הקודשים של המשכן, בלב ליבם של חיי הדת של ישראל, נמצאים שני כרובים:

וְעִשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרָבִים זָהָב מְקֻשָּׁה תַעֲשֶׂה אֹתָם מְשֻׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת. וְעִשֶׂה כְּרֹב אֶחָד מְקַצָּה מְזָה וְכְרֹב אֶחָד מְקַצָּה מְזָה מִן הַכַּפֹּרֶת תַעֲשֶׂוּ אֶת הַכְּרָבִים עַל שְׁנֵי קְצוֹתָיו. וְהָיוּ הַכְּרָבִים פְּרָשֵׁי כְנָפִים לְמַעַלָּה סְכָכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו אֶל הַכַּפֹּרֶת יִהְיוּ פְנֵי הַכְּרָבִים (שם' כה:יח-כ).

המקום שממנו ה' מדבר עם משה, ומוסר לו את המצוות, הוא "בין שני הכרובים":

וְנוֹעַדְתִּי לָךְ שֵׁם וְדַבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרָבִים אֲשֶׁר עַל אַרְוֹן הָעֵדֻת אֵת כָּל אֲשֶׁר אֶצְוֶה אֹתְךָ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (שם כב).

גם בקודש הקודשים שבבית המקדש בירושלים היו שני כרובים, אם כי הם היו שונים מכרובי המשכן בגודלם, בתנוחתם ובחומר שממנו היו עשויים:

וַיַּעַשׂ בְּדַבַּר שְׁנֵי כְרֹבִים עֲצֵי שִׁטִּים עֲשָׂר אַמּוֹת קוֹמָתוֹ. וְחֲמֵשׁ אַמּוֹת כְּנָף הַכְּרֹב הָאֶחָת וְחֲמֵשׁ אַמּוֹת כְּנָף הַכְּרֹב הַשֵּׁנִית עֲשָׂר אַמּוֹת מְקַצּוֹת כְּנָפָיו וְעַד קְצוֹת כְּנָפָיו. וְעֲשָׂר בְּאֵמָה הַכְּרֹב הַשֵּׁנִי מִדָּה אֶחָת וְקָצַב אֶחָד לְשְׁנֵי הַכְּרָבִים. קוֹמַת הַכְּרֹב הָאֶחָד עֲשָׂר בְּאֵמָה וְכֵן הַכְּרֹב הַשֵּׁנִי. וַיִּתֵּן אֵת הַכְּרֹבִים בְּתוֹךְ הַבַּיִת הַפְּנִימִי וַיִּפְרְשׂוּ אֵת כְּנָפֵי הַכְּרָבִים וַתִּגַּע כְּנָף הָאֶחָד בְּקִיר וְכַנְּף הַכְּרֹב הַשֵּׁנִי נִגְעַת בְּקִיר הַשֵּׁנִי וְכַנְּפֵיהֶם אֶל תּוֹךְ הַבַּיִת נִגְעַת כְּנָף אֶל כְּנָף. וַיִּצַף אֵת הַכְּרֹבִים זָהָב (מל"א ו:כג-כח).

נראה, אם כן, שהשאלה שבכותרת, מהם כרובים, חשובה להבנת האמונות והדעות של התנ"ך.¹

¹ על נושא זה, בפירוט רב יותר, ראו מאמרי: R. Eichler, *Cherub: A History of Interpretation*, *Biblica* 96/1 (2015), pp. 26–38

* ד"ר רענן אייכלר, המחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר-אילן.

תַּעֲשׂוּ אֶת הַכְּרֹבִים עַל שְׁנֵי קְצוֹתָיו". אילו עמדו על ארבע רגליים, גופם היה משתרע מעל אורך הכפורת, והמילה "מקצה" לא הייתה הולמת.

- שלישית, מהאמירה שכנפיהם מסוככות על הכפורת מסתמן שכנפיהם פרושות קדימה, מעבר לראשם. עבור יצור ארבע-רגלי, זו תהיה תנוחה מוזרה. ואכן, יצורים כאלה בתנוחה כזו אינם נמצאים באמנות החזותית של המזרח הקדום.

- רביעית, בתיאור כרובי הארון בבית המקדש, הכתוב מציין את גובהם ואת "רוחבם" (מוטת כנפיהם), אך אינו מציין את אורכם. כפי שטען כבר אוטו תניוס וחוקרים אחרים בעקבותיו, היעדר זה מובן רק אם אנו מניחים שכרובים הם יצורים זקופים, ולכן אין להם אורך משמעותי.¹²

- חמישית, גובהם של כרובי הארון בבית המקדש הוא עשר אמות וכך גם מוטת כנפיהם. פרנץ לנדסברגר ומרטין מצגר העירו, שממדים אלה אינם מתאימים ליצורים העומדים על ארבע, שמוטת כנפיהם תהיה גדולה בהרבה מגובהם.¹³

אם כן, ה"מועמדים" שנשארו הם יצורים מכונפים וזקופים הרווחים באמנות החזותית של המזרח הקדום. היצורים המתאימים לתבחינים אלה הם: העוף, החרפושית, האדם המכונף, הנחש המכונף והגלגל המכונף. אני סבור שמתוך האפשרויות האלה, כרובים יכולים להיות רק בני אדם מכונפים (בדומה למה שטענו כבר מדרש הגדול, וכן רד"ק ורלב"ג). לעופות, למרות שהם חיות דו-רגליות, יש באופן רגיל מוטת כנפיים שעולה בהרבה על גובהם, וכך הם מוצגים בציורים קדומים.¹⁴ גם חרפושיות, נחשים מכונפים וגלגלים מכונפים, כשהם מצוירים עם גוף אנכי וזקוף, גובהם עדיין אינו מתקרב למוטת כנפיהם.

רק אצל בני אדם, העומדים זקופים על רגליים ארוכות, והגבוהים בהרבה מהיצורים האחרים, יכולות הכנפיים להיות ארוכות "רק" כגובהם, ועדיין להיראות מכובדות ולא מגוחכות.

¹² O. Thenius, *Die Bücher der Könige*, Leipzig 1849, pp. 74–81.

¹³ M. Metzger, *Königsthron und Gottesthron*, Kevelar 1985, pp. 340–341; F. Landsberger, "The Origin of the Winged Angel in Jewish Art", *HUCA* 20 (1947), pp. 227–254 at 234.

¹⁴ הם מוצגים לעתים קרובות עם כנפיים ארוכות באופן לא טבעי, אך לא עם כנפיים קצרות.

מכונפים.² לא נאמר כאן ילדים דווקא, ומן הסתם הכוונה היא לבני אדם בוגרים. דברים דומים אמרו רד"ק ורלב"ג על הכרובים שעל המכונות בחצר המקדש.³

3. ר' מנחם אבן סרוק העלה את האפשרות ש"כרוב" פירושו "צורה".⁴ ראב"ע פיתח רעיון זה והדגיש, שבהקשרים שונים המילה "כרוב" מתייחסת לסוגים שונים של יצורים.⁵ באופן דומה, בעל התוספות ר' יצחק בן יהודה הלוי כתב שצורת הכרובים מורכבת ממינים שונים.⁶

4. רשב"ם וחזקוני סברו שכרובים הם עופות.⁷

5. ר' אברהם בן הרמב"ם טען שכרובים הם עופות בעלי ראש אדם.⁸

6. ר' יוסף בכור שור, ר' יצחק מוינה ובעלי תוספות אחרים סברו שכרובים הם יצורים בדמות שוורים.⁹

7. החוקר אוגוסט דילמן (1823–1894) טען שכרובים הם גריפונים – אריות מכונפים בעלי ראש נשר.¹⁰

8. בעקבות ויליאם אולברייט, רולן דה-וו, אותמר קיל ואחרים, רוב חוקרי המקרא היום סבורים שכרובים הם ספינקסים מכונפים, כלומר אריות מכונפים בעלי ראש אדם.

לדעתי, כרובים אינם יכולים להיות שוורים, גריפונים או ספינקסים, משום שהם בהכרח יצורים זקופים. זאת מכמה סיבות:

- ראשית, על כרובי הארון במשכן נאמר: "סִכְכִּים בְּכַנְפֵיהֶם עַל הַכְּפֹרֶת וּפְנִיָהּם אִישׁ אֶל אָחִיו". כפי שהעירו קסוטו וברנעט, אילו עמדו הכרובים על ארבע רגליים, הם היו מסוככים על הכפורת בגופם ולא בכנפיהם.¹¹

- שנית, על כרובים אלה נאמר: "כְּרֹב אֶחָד מְקַצֵּה מִזֶּה וּכְרֹב אֶחָד מְקַצֵּה מִזֶּה מִן הַכְּפֹרֶת

² על שמ' כה:יח.

³ פירושים על מ"א ז:כט.

⁴ המחברת, ערך "כרב".

⁵ פירושו "השיטה האחרת" על בר' ג:כד; הפירוש הארוך על שמ' כה:יח.

⁶ י' גליס, ספר תוספות השלם: אוצר פירושי בעלי התוספות על תורה, ירושלים 1993, א, עמ' קמח–קמט, פסקה ח.

⁷ פירושים על שמ' כה:יח.

⁸ ס"ד ששון (מהדיר), פירוש רבינו אברהם בן הרמב"ם על בראשית ושמות, לונדון תשי"ח, עמ' 390–392.

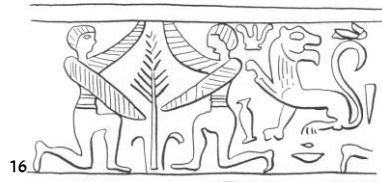
⁹ גליס, תוספות, א, עמ' קמח.

¹⁰ A. Dillmann, *Genesis: Critically and Exegetically Expounded*, trans. W.B. Stevenson, Edinburgh 1897 (1875), p. 170.

¹¹ מ"ד קסוטו ור"ד ברנעט, "כרוב, כרובים", אנציקלופדיה מקראית, ד, ירושלים תשכ"ג, טור 241.

ואכן, לבני אדם בשר ודם יש מוטת ידיים השווה בדיוק לגובהם. האדריכל הרומאי ויטרוביוס (המאה הראשונה לפנה"ס) הבחין בכך,¹⁵ והערתו הומחשה בציור המפורסם "האדם הויטרוביאני" מאת לאונרדו דה וינצ'י. כשמציירים אדם מכונף, הגיוני לצייר את הכנפיים באורך של ידיים. אף על פי שבמזרח הקדום ציירו לעתים בני אדם עם כנפיים ארוכות בהרבה מידיים, יש גם דוגמאות בולטות לבני אדם בעלי כנפיים ארוכות כידיים, ומוטת כנפיים השווה לגובהם.

בניגוד לטעות רווחת, "מלאכים" בתנ"ך אינם נראים כבני אדם מכונפים אלא כבני אדם אמיתיים (בר' יט:ה; שופ' ו:יא-כד; יג:טז). המסקנה שכרובים הם בני אדם מכונפים, שמימיים, עשויה לסייע להבנת סיפורי גן עדן בתנ"ך. בסיפורים אלה, מסתמן קשר ישיר בין הכרובים לגירוש מהגן, ולתחילת החיים האנושיים, המוכרים והמוגבלים, על האדמה (בר' ג:כד; יח:כח, יד, טז).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע

גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

f [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

¹⁵ ויטרוביוס, על אודות האדריכלות, תרגם לעברית והוסיף מבוא, הערות, איורים ומפתחות רוני רייך, תל אביב 1997, ספר ג א 3

¹⁶ בני אדם מכונפים המגוננים על עץ, חותם גליל מתל אל-עג'ול (בקרבת עזה), המאה ה-ט"ט או ה-ל"ח לפנה"ס. התמונה באדיבות אותמר קיל.